

ного примусу з тією різницею, що цього разу хід міркувань йшов би не від норми до рішення, а навпаки.

Таким чином, у ситуації визначення відповідності цілей правоохоронної діяльності засобам їхнього досягнення ми маємо справу з передбачуваними наслідками від використання тих або інших засобів для досягнення тієї або іншої мети. Це положення є важливим як у процесі вибору, так і при оцінці результатів цього вибору. Різниця полягає лише у тім, що в першому випадку усі вірогідні наслідки є можливими, а в іншому – дійсними.

Отже, вибір засобів досягнення мети у правоохоронній діяльності може бути визнаний оптимальним, якщо додержуються наступні умови:

- визначені вірогідні наслідки від досягнення мети діяльності і від використання кожного із засобів, які використовуються правоохоронними органами у своїй діяльності;

- вивчені можливості настання цих наслідків, співвіднесення передбачуваних наслідків від використання обраного засобу з наслідками використання правоохоронцями інших засобів або відмови від досягнення мети.

Список літератури: 1. Карбонь Ж. Юридическая социология: Пер. с фр. / Пер. и вступ. ст. В.А. Туманова. М., 1986. 2. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учебное пособие / Под ред. Г.В. Дубова и А.В. Опалева. Изд. 2, испр. и дополн. М., 1999. 3. Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ. Соціологічний та історико-правовий аналіз/ В.О. Соболев, О.Н. Ярмиш та ін. Х., 2005. 4. Kantorowicz H. The Definition of Law. New York, 1958.

Надійшла до редколегії 09.03.06

О.Б. Горова

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Розв'язання проблеми відповідності чинного законодавства України загальноновизнаним правам людини вважається головним чинником державотворення і необхідною умовою її входження до світової спільноти демократичних держав. Враховуючи вищезазначене, актуальність нашої статті не викликає сумнівів і в подальшому предметом її розгляду виступають імплементаційні процеси міжнародних норм у національне законодавство України.

Доцільно вказати на такі підходи до співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, що існують у сучасній юридичній науці:

Моністична концепція (Г.Кельзен, Л.Оппенгейм, Г.Лаутерпах) [1], згідно з якою виділяють примат міжнародного права над внутрішньодержавним, який проявляється у різних варіантах, та примат внутрішньодержавного права над міжнародним. Прихи-

льниками цієї концепції можна вважати німецьких філософів другої половини XIX – початку XX ст., тому що вони були під впливом визначного філософа свого часу Гегеля, який сказав, що національна держава «є абсолютна влада на землі, і ця влада може змінювати за своїм бажанням не тільки внутрішньодержавне, але й міжнародне право» [2, с.424].

Дуалістична концепція (Д.Анцилотті, Я.Броунлі, Henkin L.), згідно з якою визнається рівність юридичної сили міжнародного та внутрішньодержавного закону, реалізація їх за принципом *lex posteriori priori* (наступне правило відміняє попереднє), визнання правомочності використання кожного з вище перелічених підходів залежно від конкретної ситуації [3].

На наш погляд, міжнародне та внутрішньодержавне право – це дві різні системи, але вони певним чином пов'язані між собою і здійснюють взаємний вплив. Аналіз цієї взаємодії показує, що співвідношення двох систем права в основному завершується виданням державно-правового акта про виконання міжнародно-правового припису. Існує декілька теорій, які пояснюють це питання.

Представники теорії трансформації вважають, що зазначений акт перетворює норму міжнародного права в національно-правову норму, а вже потім можна казати про внутрішньосистемне узгодження (В.Денисов, А.Петражицький). Формами трансформації вважаються посилання, рецепція та ін. [4].

Представники теорії делегування також визнають необхідність видання державно-правового акта про виконання норми міжнародного права. Тільки згідно з цією теорією цей акт не перетворює норму однієї системи права в норму іншої, а уповноважує державні органи та посадових осіб правом безпосереднього застосування норм міжнародного права. Ці суб'єкти внутрішньодержавного права не узгоджують приписів норм двох юридичних систем, а реалізують саме норми міжнародного права (Г.Глезерман, А.Ладженський) [5, с.17].

На наш погляд, теорія делегування заслуговує на існування і більш доречно, бо, як вважає А.Хачатурян, і ми приєднуємося до його думки, сам термін «трансформація» абсолютно не адекватний тим процесам, що відбуваються при цьому. Норми двох систем права не можуть перетворюватися одна в іншу через їх абсолютно різну природу та призначення [6, с.29]. Наприклад, пріоритет норм міжнародного права випливає з положень Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з яким «якщо міжнародним договором України, укладання якого відбулося у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України» [7].

Поряд з відмінностями, міжнародне і внутрішньодержавне право мають спільні риси. У центрі обох знаходиться людина. Як зазначив Г.Лаутерпах, «правда, що міжнародне право складається для держав, а не держава для міжнародного права, але це правильно лише в тому розумінні, що держава створюється для людей, а не люди для держави» [8, с.431].

Сфера прав людини є центральною у системі взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права, бо дуже тривалий час внутрішньодержавне право було пріоритетнішим за міжнародне. А оскільки законодавчі норми з прав людини є специфічними нормами, бо на відміну від інших галузей права, наприклад, кримінального, цивільного, норми з прав людини входять до законодавства усіх галузей права, дійсне забезпечення таких прав і свobod можливе передусім через імплементацію міжнародних норм з прав людини у національне законодавство України.

Отже, розглянемо механізм втілення норм міжнародного права у національне законодавство. В юридичній науці він дістав назву імплементація. Єдиного розуміння цієї проблеми у сучасній юридичній науці немає.

Під імплементацією у словнику з міжнародного права розуміють фактичну реалізацію міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, яка здійснюється шляхом трансформації міжнародно-правових норм у норми національних законів та підзаконних актів [9, с.86].

З.Саад імплементацію норм міжнародного права визначає як їх реалізацію у внутрішньодержавній і міжнародних сферах при ефективному сприянні держав за допомогою національних та міжнародних засобів [10, с.9].

Н.Цись дає більш конкретне визначення інституту національної імплементації як «сукупності засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, що створюються державою» [11, с.14].

На підставі існуючих поглядів і власного аналізу вважаємо, що під імплементацією норм міжнародного права слід розуміти встановлену державою діяльність компетентних органів щодо втілення у національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів тих положень, що викладені в нормах міжнародного права.

Для детального розгляду імплементаційного процесу необхідно, окрім його визначення, проаналізувати механізм імплементації та його елементи. П.М. Рабинович стверджує, що під механізмом імплементації міжнародно-правових принципів і норм щодо прав людини треба розуміти «систему створених міжнародними організаціями та певною державою юридичних засобів реалізації охорони і захисту таких прав у відповідній державі» [12, с.45]. На думку О.С. Гавердовського, «механізм імплементації – це сукуп-

ність засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, що створені сумісними зусиллями держав» [13, с.92].

Узагальнюючи ці позиції, можна визначити *механізм імплементації* як створену суб'єктами міжнародно-правових відносин та державою системою юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у відповідній державі.

Важливо визначити елементи цього механізму. Так, Н.Цись у механізмі імплементації називає такі складові елементи, як: національно-правові засоби; національні інститути, тобто органи державної влади та управління із законодавчо оформленою регламентацією їх діяльності з імплементації; специфічні (внутрішньодержавні та галузеві) методи [11, с.10]. Ми вважаємо, що це вузьке визначення елементів механізму імплементації і пропонуємо розширити його, включивши в механізм такі елементи, як: відповідні правові норми, національні інститути, національно-правові засоби, форми та стадії здійснення імплементації.

Відповідні правові норми, що виступають самостійним елементом механізму імплементації, можна розподілити на міжнародні та норми національного законодавства. До перших відносяться стандарти прав людини, які визначені у міжнародно-правових документах і мають бути втілені у внутрішнє законодавство кожної країни, до других – такі норми, які створюються, змінюються, відмінюються у зв'язку з імплементацією міжнародно-правових стандартів у внутрішньодержавне право.

Безперечно, що процес імплементації – це складна діяльність, яка покладається на відповідні інститути держави, які можна класифікувати наступним чином: конституційні (Верховна Рада України); центральні спеціалізовані органи (Міністерство внутрішніх справ), центральні неспеціалізовані органи (галузеві міністерства та відомства); конвенційні (Комітет із ліквідації расової дискримінації) тощо.

Більшість авторів (Б.Нефедов, А.Хачатурян) [14, с.208; 6, с.28] вважають, що імплементація здійснюється у двох основних формах:

– створення, зміна чи відміна норми національного права, об'єктивованої у законодавстві даної держави. Іншими словами, видається внутрішньодержавний акт, що регулює ті ж питання, що і норми міжнародного договору. Наприклад, ця форма можлива у вигляді створення норми, що повністю збігається текстуально з правилом міжнародного договору чи тотожна йому.

– санкціонування державою застосування самих міжнародно-правових норм в якості регуляторів внутрішньодержавних суспільних відносин. При цьому не відбувається будь-якої зміни форми та змісту таких норм, їх трансформації у норми внутрішньодержавного права.

Характеризуючи процес імплементації, варто зупинитися на його стадіях. Найбільш повно і докладно це зробив, на наш погляд, П.М.Рабінович. Він називає такі стадії імплементації: а) державне визнання прав людини; б) етапізація здійснення прав людини; в) інституціоналізація; г) інтерпретація; д) конкретизація; є) процедуризація; ж) встановлення юридичних засобів охорони та захисту права [15, с.18]. Розглянемо деякі з них.

На першій стадії відбувається адаптація прав людини, тобто визнання населенням держави таких прав, як: а) участь, шляхом референдуму, у прийнятті та ратифікації відповідних міжнародних актів або окремих міжнародних норм з прав людини та втіленні їх у внутрішньодержавне право; б) оголошення таких прав у засобах масової інформації та визначення суспільної думки з цього питання.

На другій стадії йдеться про необхідність розподілити всі права людини певним чином в залежності від існування в державі необхідних умов і засобів для їх здійснення.

Серед усіх прав спочатку виділяють такі права, для здійснення яких у суспільстві, в державі вже існують потрібні загальносоціальні умови й засоби (передусім, умови економічні, матеріальні), або ж їх здійснення не вимагає відчутних матеріальних витрат з боку громадян. Сюди відносяться права особистісні (громадянські) й політичні. Одним з найбільш переконливих показників соціального здійснення таких прав є те, що можна встановити реальні юридичні гарантії їхнього функціонування, охорони й захисту. Потім виділяють права, здійснення яких вимагає тих або інших соціальних витрат, насамперед матеріальних, фінансових, кадрових тощо. Це, звичайно, права життєві, економічні, культурні. Якщо у розпорядженні суспільства і держави є засоби, необхідні для забезпечення реальності здійснення певного права кожним громадянином, то воно може бути забезпечене й юридичними гарантіями, а отже, може набути статусу повноцінного суб'єктивного юридичного права. У тих випадках, коли згадані засоби тимчасово відсутні і можуть з'явитися у перспективі (наприклад, право на житло, на належний рівень матеріального забезпечення), відповідне право людини може бути «назване», проголошене державою лише як законний інтерес (намір, мета, прагнення), що спрямовуватиме її діяльність на організацію та стимулювання поступового формування відповідних умов для здійснення конкретного права. Будь-які спроби гарантувати юридичними засобами економічно і соціально не забезпечене право – марні.

На стадії інтерпретації відбувається обмеження прав людини шляхом визначення співвідношення оціночних (тобто формально не визначених, ситуаційних) та неоціночних (формально визначе-

них) понять, які використовуються в юридичних нормах, а також шляхом роз'яснення та конкретизації змісту таких норм.

На стадії конкретизації визначаються змістові критерії відповідності юридичних актів міжнародним принципам і нормам прав людини.

При здійсненні стадії процедуризації слід розрізняти такі ситуації:

а) коли процедура не є обов'язковою умовою здійснення права (тоді вона може бути просто «незайвою», а іноді – виступати обтяжуючим, гальмуючим фактором);

б) коли без певної, належної процедури, суб'єктивне юридичне право (за допомогою якого опосередковується відповідне право людини) взагалі не може бути реалізоване.

Критерієм розмежування таких ситуацій може бути залежність від необхідності процедуризації. У тих випадках, коли право людини може бути здійснене лише власними діями уповноваженого суб'єкта (наприклад, право на свободу думки і слова), то нагальної потреби у процедуризації не виникає, остання може мати лише рекомендаційний, «факультативний» характер. Коли ж суб'єктивне юридичне право (а отже, й відповідне право людини) не може бути здійснене без певних дій інших суб'єктів (наприклад, право на медичну допомогу, освіту), процедуризація є конче потрібною.

Засоби захисту прав людини спрямовуються на унеможливлення порушень таких прав. Але вони ефективні лише тоді, коли сполучаються із юридичними «інструментами» поновлення, «реставрації» порушених прав та притягнення до відповідальності осіб, які винні у цих порушеннях. Без такого «оснащення» засобів охорони вони у багатьох випадках не спрацьовують, не застосовуються, а отже, – не досягають мети.

Незастосовуваність засобів охорони прав людини – це в Україні одна з найбільш важких проблем у справі юридичного гарантування таких прав. Відсутність у законі вказівки на санкції, міри юридичної відповідальності саме за невиконання (ухилення від виконання) службових обов'язків у застосуванні юридичних засобів охорони прав людини (або невиконання таких санкцій навіть тоді, коли їх передбачено у законі та коли виникли підстави для їх застосування) – це головні причини безрезультатності багатьох таких засобів.

Саме у зв'язку з цим ми пропонуємо ще одну стадію імплементації – *встановлення нагляду та контролю за здійсненням захисту права*, бо якщо відбуваються порушення, то, без сумніву, їх треба ліквідувати, а найкраще робити так, щоб всілякі порушення попереджати, контролювати і наглядати за цим. Також необхідність цієї стадії полягає в тому, щоб контролювати процес

імплементатції, його своєчасність і правильність. Така робота повинна покладатися на спеціальні міжнародні і внутрішньодержавні органи.

Імплементатція норм міжнародного права регулюється Конституцією України, Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р., Законом України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р та іншими нормативно-правовими актами галузевого характеру.

Згідно зі ст.17 Закону України «Про міжнародні договори України» всі міжнародні договори, які укладені і належним чином ратифіковані, є невід'ємною частиною національного законодавства України. Застосування таких договорів відбувається у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. У названій статті також зазначається, якщо міжнародним договором України, що укладений у формі закону, були встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, в такому разі застосовуються правила міжнародного договору України [16].

У сучасній юридичній науці немає єдиного розуміння імплементатції. На нашу думку, імплементатція норм міжнародного права – це встановлена державою діяльність компетентних органів по втіленню у національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів тих положень, що викладені в нормах міжнародного права. Характеристика імплементатційного процесу може здійснюватися через визначення його механізму. Його слід розглядати як створену суб'єктами міжнародно-правових відносин та державою систему юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у відповідній державі. Його елементами, на нашу думку, виступають: відповідні правові норми, національні інститути, національно-правові засоби, методи, форми та стадії здійснення імплементатції.

Основними стадіями процесу імплементатції норм міжнародного права є: а) державне визнання прав людини; б) етапізація здійснення прав людини; в) інституціоналізація; г) інтерпретація; д) конкретизація; е) процедуризація; ж) встановлення юридичних засобів охорони та захисту права. Пропонуємо доповнити існуючий перелік стадією встановлення нагляду та контролю за здійсненням захисту права. Необхідність цієї стадії насамперед полягає в тому, щоб контролювати процес імплементатції, його своєчасність і правильність.

Список літератури: 1. Kelsen H. Principles of International Law. 2-e-d. N.Y. L., 1967; Oppenheim A. Leo. International Law (ed by Lauterpacht). L., 1955; Lauterpacht H. International Law and Human Rights. L., 1950. 2. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений: Учебник для ВУЗов. М., 1997. 3. Анцилотти Д. Курс международного права. М., 1955. Т.1; Брунли Я. Международное право. М., 1977; Henkin L.

International Law: Politics Values and Functions// Res. Cours, 1989. T.216. Dordrecht, 1990. 4. Денисов В.Н. Международное сотрудничество государств в области прав человека. К., 1987; Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Спб., 1909. Т.1. 5. Глезерман Г.Е. Интерес как социологическая категория// Вопросы философии. 1966. № 10. 6. Хачатурян А. Унификация коллизийных норм в международном частном праве. К., 1993. 7. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 року // Відомості ВР України. 1994. № 10. 8. Lauterpacht H. International Law and Human Rights. L., 1950. 9. Международное право: Словарь-справочник// Додонов В.Н. и др. М., 1997. 10. Саад З. Имплементация международных соглашений по правам человека в арабском мире/гражданские и политические права: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. К., 1994. 11. Цись Н.І. Імплементация норм міжнародного права у національне кримінальне законодавство України /Загальна частина/ : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1994. 12. Рабинович П. М.Проблеми юридичного забезпечення прав людини/Загальнотеоретичний аспект. К., 1992. 13. Гавердовский О.С. Имплементация норм международного права. М., 1980. 14. Нефедов Б.И. Имплементация международно-правовых норм в СССР и проблема международной правосубъектности индивидов// Совершенствование правоприменительной деятельности в условиях перестройки. Омск, 1989. 15. Рабинович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції// Український часопис прав людини. 1995. № 1. 16. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 року. Відомості ВР України. 1994. № 10.

Надійшла до редакції 15.02.06

О.В. Карнаухов

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ – КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Актуальність питання, що розглядається, пов'язане з проблематикою належного застосування в судочинстві досягнень законодавчої праці, які знайшли власне відображення в Конституції 1996 р. Одним з таких досягнень вважаємо те, що до Конституції держави вперше внесено основні засади судочинства.

Аналізуючи поняття засади, або принципу (з лат. *principium*) як першооснови, керівної ідеї, основних правил поведінки, необхідно акцентувати увагу на тому, що в сучасній юриспруденції цінність особи, захист її прав та свобод є правовою аксіомою. Дане судження приймається як істинне без доказів і є підставою для будування юридичних конструкцій.

Значний внесок у розробку питань принципів кримінального судочинства зробили такі вчені – процесуалісти, як С.А. Альберт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, М.М. Михеєнко, Є.Б. Мізуліна, М.С. Строгович, Т.М. Добровольська, Я.О. Мотовіловкер, І.В. Тирічев, Т.В. Каткова, П.І. Репешко, Л.М. Лобойко, Ф. Фаткулін, М.А. Чельцов та ін.

Принципи кримінального судочинства – це те загальне, що визначає погляд законодавця при прийнятті закону та очікування суспільства при його виконанні.